MALTA

QORTI KOSTITUZZJONALI

S.T.O. PRIM IMHALLEF

SILVIO CAMILLERI

ONOR. IMHALLEF

GIANNINO CARUANA DEMAJO

ONOR. IMHALLEF

NOEL CUSCHIERI

Seduta tas-27 ta' Marzu, 2015

Appell Civili Numru. 30/2009/1

George Spiteri; u b'dikriet tas-27 ta' Jannar 2011 wara l-mewt ta' George Spiteri l-kawża tkompliet f'isem Maria Carmela *sive* Marlene Spiteri, Leonor mart Victor Bartolo, David Spiteri, Robert Spiteri u Maria Spiteri

v.

Policy Manager tal-_Malta Shipyards_ fi ħdan il-Ministeru għall-Infrastruttura, Trasport u Komunikazzjoni, fil-kwalità rappreżentativa tiegħu; Tabib Ewlieni tal-Gvern (Direttur Ġenerali – Regulazzjoni dwar is-Saħħa Pubblika, fil-kwalità rappreżentativa tiegħu; Kap Eżekuttiv tal-Awtorità dwar is-Saħħa u s-Sigurtà fuq il-post tax-xogħol, fil-kwalità rappreżentativa tiegħu; l-Avukat Ġenerali; u b'dikriet tal-14 ta' April 2011 issejjaħ fil-kawża l-Kummissarju tal-Pulizija

1. Dan huwa appell tal-atturi minn sentenza mogħtija fit-28 ta' Frar 2014 mill-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili fil-kompetenza kostituzzjonali tagħha li biha l-qorti għażlet li ma tinqediex bis-setgħat tagħħa taħt l-art. 46(2) tal-Kostituzzjoni ta' Malta ["il-Kostutuzzjoni"] u l-art. 4(2) tal-Att dwar il-Konvenzjoni Ewropea ["Kap. 319"] billi kienet tal-fehma illi l-atturi kellhom rimedji biżżejjed taħt il-liġi ordinarja.

2. L-attur kien fetaħ il-kawża biex jitlob kumpens għal dak li hu jqis bħala ksur tal-jeddijiet tiegħu mħarsa taħt l-artt. 33 u 36 tal-Kostituzzjoni u l-artt. 2, 3 u 8 tal-Konvenzjoni Ewropea għall-Protezzjoni tad-Drittijiet tal-Bniedem u tal-Libertajiet Fundamentali ["il-Konvenzjoni"] wara li marad fuq il-post tax-xogħol fit-Tarzna ta' Malta għax kien espost għall-*asbestos* mingħajr protezzjoni xierqa. L-ewwel qorti għażlet li ma tinqediex bis-setgħat tagħha taħt il-Kostituzzjoni u taħt il-Kap. 319 għax dehrilha illi l-attur kien imissu nqeda bir-rimedji li tagħtih il-liġi ordinarja.

Ir-raġunijiet li wasslu lill-ewwel qorti għal din il-konklużjoni ġew imfissra hekk fis-sentenza appellata:

> "... ... ... eċċezzjoni komuni għall-intimati kollha hija dik li l-qorti għandha tiddeklina li teżerċita l-ġurisdizzjoni kostituzzjonali tagħha *ai termini* tal-artikolu 4(2) tal-Att XIV tal-1987 u l-artikolu 46(2) tal-Kostituzzjoni ta' Malta, *stante* li r-rikorrenti qed jadopera proċedura straordinarja bħal dik odjerna meta kellu għad-dispożizzjoni tiegħu rimedji ordinarji biex iħares id-drittijiet pretiżi minnu. Ikun allura prattiku li l-qorti teżamina l-ewwel din l-eċċezzjoni.
>
> "Illi din l-eċċezzjoni qed issir peress li r-rikorrent qiegħed jallega li ġew lesi d-drittijiet kostituzzjonali tiegħu *ai termini* tal-artikoli 33 u 36 tal-Kostituzzjoni ta' Malta billi ħajtu tqiegħdet fil-periku bla bżonn u li ġie soġġett għal trattament inuman. Peress li huwa stitwixxa dawn il-proċeduri mingħajr ma qatt istitwixxa kawża għad-danni, l-intimati qed jeċċepixxu illi l-qorti għandha tiddeklina milli tkompli tisma' r-rikors *ai termini* tal-*proviso* wara l-artikolu 46(2) tal-Kostituzzjoni u dak 4(2) tal-Kapitolu 319.
>
> "Illi l-*proviso* indikat mill-intimati jgħid eżattament hekk:
>
> > ""Iżda l-qorti tista', jekk tqis li jkun desiderabbli li hekk tagħmel, tirrifjuta li teżerċita s-setgħat tagħha skont dan is-sub-artikolu f'kull każ meta tkun sodisfatta li mezzi xierqa ta' rimedju għall-ksur allegat huma jew kienu disponibbli favur dik il-persuna skont xi liġi oħra" (artikolu 46(2) tal-Kostituzzjoni ta' Malta u l-artikolu 4(2) tal-Kapitolu 319 igħidu l-istess ħaġa).
>
> "Illi din il-kwistjoni ġiet dibattuta diversi drabi fil-qrati tagħna. Il-Qorti Kostituzzjonali daħlet fil-fond tagħha fis-sentenza tagħha fil-kawża fl-ismijiet <u>Dr Mario Vella *vs* Joseph Bannister *nomine*</u> (deċiża fis-7 ta' Marzu 1994) fejn, wara li elenkat numru ta' sentenzi preċedenti, qalet fost affarijiet oħra illi:
>
> > ""Minn din ir-rassenja kemm tal-Prim' Awla u kemm ta' din il-qorti jistgħu jitnisslu dawn il-linji ġurisprudenzjali;
> >
> > ""a. Meta hu ċar li hemm mezzi ordinarji disponibbli għar-rikorrenti biex ikollu rimedju għad-danni li qed jilmenta, bħala prinċipju ġenerali dawn għandhom jiġu adoperati u r-rikors għall-organi ġudizzjarji ta' natura kostituzzjonali għandu jsir wara li l-ordinarji jiġu eżawriti jew meta mhumiex disponibbli;
> >
> > "b. Din il-Qorti Kostituzzjonali sakemm ma jirriżultawlhiex raġunijiet serji gravi ta' llegalità jew ta' ġustizzja jew żball manifest ma tiddisturbax l-eżerċizzju ta' diskrezzjonalità tal-ewwel qorti kkonferita mill-artikolu 46 (2) tal-Kostituzzjoni;
> >
> > "ċ. Kull każ għandu l-fattispeċje partikolari tiegħu;

“d. Meta r-rikorrenti ma jkunx għamel użu minn rimedju li seta’ kellu dan ma jfissirx li l-qorti għandha tikkonsidra li ma għandhiex teżerċita l-ġurisdizzjoni tagħha jekk dak il-possibbli rimedju ma kienx però jirrimedja ħlief in parti l-lanjanzi tar-rikorrenti;

“e. Meta r-rikorrenti ma jkunx eżawrixxa r-rimedju ordinarji, jekk però dan in-nuqqas ikun ikkontribwixxa għalih l-operat ta’ ħaddieħor allura ma jkunx desiderabbli illi il-qorti tieqaf u ma tipproċedix bit-trattazzjoni tal-każ;

“f. Meta l-ewwel qorti teserċita d-diskrezzjoni tagħha u tieqaf mit-trattazzjoni mingħajr ma teżamina l-materja neċessarja li fuqha dik id-diskrezzjoni għandha tiġi eżerċitata, il-qorti tat-tieni grad għandha twarrab dik id-diskrezzjoni.”

“Illi l-istess qorti fil-kawża fl-ismijiet Philip Spiteri *v.* Sammy Meilaq (deċiża fit-8 ta’ Marzu 1995) qalet ukoll li: “meta l-oġġett tal-kawża jkun ta’ natura komplessa – u jkollu kwistjonijiet li għandhom rimedju f’xi liġi oħra, u oħrajn li ma għandhomx rimedju ħlief kostituzzjonali – allura għandha tipprevali din l-aħħar azzjoni.” F’din is-sentenza l-qorti osservat li jkun sewwa li mal-kelma komplessa jiżdied il-kliem “jew inkella mħallta”.

“Illi issa fil-każ in eżami r-rikorrent indubbjament kellu rimedji legali oħra disponibbli għalih u huwa għażel li ma jagħmilx dan. Infatti fl-istess rikors promotorju huwa qed jallega li marad serjament minħabba l-kondizzjonijiet li fihom kien qed jaħdem u allura normalment l-ewwel azzjoni li wieħed jieħu fiċ-ċirkostanzi hija appuntu dik għal likwidazzjoni u ħlas tad-danni *ai termini* tad-dispożizzjonijiet relattivi tal-Kodiċi Ċivili.

“Illi l-qorti jidhrilha allura li l-eċċezzjoni fil-każ in kwistjoni hija fondata u għandha tiġi akkolta. Fil-kawża fl-ismijiet Maria *sive* Marthese Attard *et v. Policy Manager* tal-*Malta Shipyards et* (deċiża mill-Prim’Awla Kostituzzjonali, fit-30 ta’ Settembru 2010 – konfermata mill-Qorti tal-Appell fil-11 t’April 2011) li kienet kawża identika għal dik odjerna, ġie dikjarat illi: “L-eżistenza ta’ rimedju ieħor trid titqies fil-kuntest tal-allegat ksur tad-dritt fundamentali. Għandu jkun rimedju aċċessibbli, xieraq, effettiv u adegwat biex jindirizza dan il-ksur. Fl-istess waqt ma hemmx għalfejn li biex jitqies effettiv ikun jirriżulta li r-rimedju sejjer jagħti lir-rikorrenti suċċess garantit. Huwa biżżejjed li jintwera li jkun wieħed li jista’ jiġi segwit b’mod prattiku, effettiv u effikaċi. Meta jidher li jeżistu mezzi ordinarji disponibbli biex jikseb rimedju għall-ilment tiegħu r-rikorrent għandu jirrikorri għal dawk il-mezzi, qabel ma jirrikorri għar-rimedju kostituzzjonali u huwa biss wara li jkun fittex dawk il-mezzi jew wara li jidher li dawk il-mezzi ma jkunux effettivament disponibbli li għandu jintuża r-rimedju kostituzzjonali.”

“Illi f’dan is-sens wieħed jista’ jsib ukoll l-insenjament fir-rigward fis-sentenza tal-Qorti tal-Appell fl-ismijiet Joseph Fenech *v.* Awtorità tal-Ippjanar *et* deċiża fid-9 ta’ Novembru 2012, John Mary Abela *vs Policy Manager* tal-*Malta Shipyards*, Joseph Attard *v. Policy Manager Malta Shipyards*, Joseph Brincat *v. Policy Manager Malta Shipyards* u Carmel Cachia *v. Policy Manager Malta Shipyards*, kollha deċiżi mill-Qorti tal-Appell fil-11 ta’ April 2011.

> "Illi wieħed għandu jqis li kemm l-artikolu invokat mill-intimati u kemm il-Kostituzzjoni ta' Malta jsemmi mezzi li "kienu disponibbli" u allura anke jekk kien hemm mezzi li kienu disponibbli għar-rikorrent iżda li minħabba t-trapass taż-żmien ma jkunux għadhom (disponibbli) il-qorti tista' jekk hekk jidhrilha tiddeklina li teżerċita l-ġurisdizzjoni tagħha. F'dan il-każ ċertament: "il-qorti tħoss li jkun abbuż mill-proċeduri kostituzzjonali jekk l-ilmenti tar-rikorrent jiġu investigati meta lanqas biss ipprova juża l-mezzi disponibbli għalih" (John Grech *v.* Prim Ministru – deċiża mill-Prim' Awla tal-Qorti Ċivili fid-29 ta' April 2013)."

3. Is-suċċessuri tal-attur appellaw minn din is-sentenza b'rikors tal-20 ta' Marzu 2014 u l-konvenuti wieġbu fis-26 ta' Marzu 2014.

4. L-argumenti tal-appellanti essenzjalment huma (i) illi hemm drittijiet – fosthom dawk li jitnisslu mill-obbligi positivi tal-istat taħt l-art. 2 u 3 tal-Konvenzjoni – illi rimedju għalihom jista' jingħata biss f'azzjoni kostit-uzzjonali, u (ii) illi l-jedd għar-rimedju tad-danni non-pekunjarji jew morali ma huwiex magħruf fid-dritt ċivili iżda huwa magħruf fid-dritt kostituzzjonali u għalhekk dan ir-rimedju jista' jingħata biss f'azzjoni kostituzzjonali. Ma huwiex minnu għalhekk, igħidu l-appellanti, illi huma għandhom jew kellhom rimedju tajjeb u biżżejjed taħt il-liġi ordinarja. *Se mai*, l-ewwel qorti kellha tqis l-azzjoni tallum bħala waħda "komplessa" jew "imħallta", u għalhekk, kif kienet qalet din il-qorti fil-każ ta' Philip Spiteri *v.* Sammy Meilaq, kellha "tipprevali" l-azzjoni kostituzzjonali. Komplew fissru l-aggravju hekk:

> "L-esponenti jixtiequ jippruvaw:
>
> "● Illi l-kawża odjerna hi msejsa fuq il-qafis speċjali naxxenti mill-Kostituzzjoni li jeżisti bejn l-istat u ċ-ċittadin privat li hu differenti minn dak eżistenti bejn żewġ ċittadini privati: L-istat għandu ċerti obbligi speċjali lejn iċ-ċittadin, liema

obbligi huma naxxenti mill-Kostituzzjoni u l-Konvenzjoni u mhux mil-liġi hekk imsejħa ordinarja;

“● Illi d-danni li wieħed jista’ jottjeni taħt il-liġi ċivili ordinarja huma biss id-danni reali (*lucrum cessans* u *damnum emergens*) naxxenti mil-liġi ordinarja;

“● Taħt ir-regoli tal-Konvenzjoni Europea, vittma li sofriet danni kawża ta’ nuqqas tal-istat li josserva l-obbligazzjoni li jħares id-dritt għall-ħajja għandha dritt fondamentali għar-riżarċiment tad-danni morali wkoll, ħaġa li mhix possibbli f’azzjoni normali taħt il-Kodiċi Ċivili. Dan id-dritt għar-riżarċiment tad-danni morali japplika mhux biss f’każ ta’ vjolazzjoni tal-art. 2 imma wkoll f’każ ta’ vjolazzjoni tal-art. 3 tal-Konvenzjoni;

“● F’kull każ ta’ negliġenza tal-istat jew ta’ uffiċjali tal-istat, li tikkawża mewt jew dannu gravi lill-individwu, ir-rimedju jikkonsisti mhux biss f’danni morali, imma anke, fil-każi opportuni, fi proċeduri kriminali kontra min kien responsabbli. Dan ir-rimedju jeżisti biss f’azzjoni kostituzzjonali u mhux f’azzjoni ċivili;

“● In-nuqqas ta’ possibiltà ta’ kumpens sħiħ ta’ vittma tal-ksur tal-art. 2 jew 3 li jinkludu l-ħlas ta’ danni morali u drittijiet oħra jwassal ukoll għall-ksur separat tal-artikolu 13 tal-Konvenzjoni: in-nuqqas ta’ rimedju effettiv fis-sistema domestiku;

“● Bl-istess mod, huwa biss possibbli li tottjeni rikonoxximent tal-ksur ta’ ċerti drittijiet oħra taħt il-Konvenzjoni f’azzjoni kostituzzjonali u mhux f’azzjoni ċivili. Dawn id-drittijiet, mhux azzjonabbli taħt il-Kodiċi Ċivili, huma:

“(a) id-dritt għal investigazzjoni sħiħa għal kull mewt jew ħsara gravi lill-persuna f’ċirkostanzi li jidħlu taħt l-artikoli 2 u 3 tal-Konvenzzjoni;

“(b) id-dritt li tkun informat mill-istat ta’ ċirkostanzi li jipperikolaw il-ħajja tal-individwu. Dawn iż-żewġ drittijiet huma azzjonabbli biss taħt il-Konvenzjoni u taħt il-Kostituzzjoni u qatt taħt il-Kodiċi Ċivili; u

“(ċ) id-dritt tal-prosekuzzjoni kriminali kontra min kien responsabbli. Dawn id-drittjiet ma jitwildux mill-Kodiċi Ċivili, imma mid-dritt kostituzzjonali u konvenzjonali.

“L-att promutur tal-kawża odjerna jelenka serje ta’ fatti, li, huwa konċess, huma kwantifikabbli u riżarċibbli taħt il-liġi ċivili dwar delitti u kważi delitti peress li jistgħu jitqiesu bħala *damnum emergens*.

“Id-differenza maġġuri bejn każ li jinkwadra ruħu fil-liġi ordinarja tad-danni u dan il-każ hu li l-istat f’dan il-każ ma onorax l-obbligazzjonijiet tiegħu taħt il-Kostituzzjoni u l-Konvenzjoni għaliex naqas milli jieħu dawk il-passi raġonevolment mistennija minnu biex jissalvagwardja l-ħajja u l-integrità psiko-fiżika ta’ George Spiteri. Fil-każ odjern jidher li l-

istat abdika kompletament mill-obbligi li kkuntratta permezz tal-Konvenzjoni u l-Kostituzzjoni. Hu fatt rikonoxxut li aktar minn sebgħin sena ilu l-effett tal-*asbestos* fuq saħħet il-bniedem kienet magħrufa [*sic*] fuq livell mediku u li t-tarzna almenu bejn is-snin 1959 u 1995 ma ħadet ebda miżuri sabiex tipproteġi l-impjegati tagħha mill-perikolu tal-*asbestos*.

“… … …

“Ukoll il-Qorti Ewropea għall-Protezzjoni tad-Drittijiet Umani eżaminat dan il-kunċett ta’ ‘kopertura’. Fil-każ Öneryildiz *v.* Turkija, b’refereza għall-prinċipju enunċjat fil-każ Osman, il-*Grand Chamber* sostn illi jekk ikun stabilit li l-awtoritajiet kienu jew kellhom ikunu jafu, fiż-żmien tas-sussistenza tal-perikolu, ta’ riskju tal-ħajja ta’ individwu jew individwi, huma għandhom obbligazzjoni positiva taħt l-art. 2 tal-Konvenzjoni li jieħdu l-miżuri protettivi neċessarji. Fost dawn il-miżuri protettivi enfasi partikolari għandha titpoġġa fuq id-dritt tal-pubbliku li jkun mgħarraf u dan skond il-każistika tal-istituzzjonijiet tal-Konvenzjoni.

“Dan l-obbligu indisputament [*sic*] japplika fil-kuntest partikolari ta’ attivitajiet perikolużi, fejn, addizzjonalment, enfasi speċjali għandha titpoġġa fuq regolamenti mmirati lejn l-attività in kwistjoni, partikolarment fir-rigward tal-livell ta’ riskju potenzjali tal-ħajja umana. L-awtoritajiet għandhom jiggovernaw l-għotien ta’ liċenzji, *set-up*, operazzjoni, sigurtà u superviżjoni tal-attività, u għandhom jirrendu obbligatorja għal dawk kollha konċernati li jieħdu miżuri pratiċi sabiex jiżguraw il-protezzjoni effettiva taċ-ċittadini li l-ħajja tagħhom tista’ tkun ipperikolata bir-riskji inerenti.

“… … …

“… … … b’kawża ta’ danni taħt il-liġi ordinarja dak kollu li jista’ jkollhom prospett li jiksbu l-appellanti huwa biss id-*damnum emergens* u l-*lucrum cessans*, mentri l-atti mwettqa kontra tagħhom huma ferm aktar profondi minn hekk, għaliex jinkombu fuq id-drittijiet fundamentali tagħhom. Jekk jingħad li d-*damnum emergens* u l-*lucrum cessans* huma rimedju sodisfiċenti f’dan il-każ ikun qed jingħad li l-gvern jista’ jagħżel li jħaddan jew ma jħaddanx fl-operat tiegħu t-tutela tad-drittijiet umani, basta però jkollu il-mezzi sabiex jonora l-obbligi tiegħu taħt id-dritt ċivili privat u jħallas id-*damnum emergens* u l-*lucrum cessans*. Tali konklużjoni għandha implikazzjonijiet enormi, mhux biss minħabba l-kwistjoni tad-danni morali:

> ““130. The Court reiterates that, in the case of a breach of Articles 2 or 3 of the Convention, compensation for the pecuniary and non-pecuniary damage flowing from the breach should in principle be available as part of the range of redress … … … However, in cases of wilful ill-treatment the violation of Articles 2 or 3 cannot be remedied exclusively through an award of compensation to the victim. This is so because, if the authorities could confine their reaction to incidents of wilful ill-treatment by state agents to the mere payment of compensation, while not doing enough to prosecute and punish those responsible, it would be possible in some cases for agents of the state to abuse the rights of those within their control with virtual impunity,

and the general legal prohibition of torture and inhuman and degrading treatment, despite its fundamental importance, would be ineffective in practice … … … It follows from the above that an effective investigation is required, in addition to adequate compensation, to provide sufficient redress to an applicant complaining of ill-treatment by State agents."

"Il-forum adatt ġie identifikat bħala l-Qorti Ċivili (Sede Kostituzzjonali) u mhux il-Qorti Ċivili għal diversi raġunijiet iżda prinċipalment għaliex id-dannu kawżat lill-applikanti sar kawża ta' ksur tad-drittijiet tagħhom taħt il-Konvenzjoni u taħt il-Kostituzzjoni u dan peress li l-gvern naqas li jipprovdi kopertura totali lill-appellanti kontra l-aġir ta' terzi (li għalihom l-istat hu responsabbli) tenut kont ukoll li t-tarzna fil-fatt qatt ma kienet realment awtonoma mill-gvern.

"F'każijiet fejn entitajiet governattivi jitfittxu ċivilment għad-danni, dan isir f'kuntest fejn, minkejja qafas legali operattiv u ġudizzjarju effettiv, il-funzjonarji tiegħu jikkawżaw dannu liċ-ċittadin, b'konsegwenza li l-funzjonarju ma jistax jitfittex fir-kapaċità individwali tiegħu, l-azzjoni titmexxa kontra l-gvern, però dejjem taħt il-kappa tad-dritt privat għaliex fil-fatt l-obbligi tal-gvem taħt id-dritt kostituzzjonali jkunu ġew onorati f'dak il-każ. Mhux l-istess japplika fil-każ odjern għaliex l-appellanti qed isostnu li l-intimati ma ipprovdewx dik il-kopertura totali li titlob il-Konvenzjoni u l-Kostituzzjoni.

"Din tal-aħħar hi waħda miż-żewġ kwistjonijiet ewlenin li trid teżamina din l-onorabbli qorti. It-tieni kwistjoni ewlenija hija dwar id-danni, liema kwistjoni tissudividi ruħha fi-tnejn: (1) danni bħala penali għall-ksur tal-Konvenzjoni u l-Kostituzzjoni; (2) danni bħala kumpens għad-danni non-pekunjarji li jidher li mhumiex normalment kontemplati mil-liġi.

"... ... ...

"Huwa minnu li diversi sistemi domestiċi ta' pajjiżi oħra jitħallew fil-libertà dwar jekk jakkordawx danni morali, però dan il-prinċipju ma japplikax f'każijiet fejn jiġi allegat leżjoni tal-art. 2 jew 3 tal-Konvenzjoni. Jekk il-qrati nostrani ma jistgħux jew ġeneralment ma jakkordawx danni morali fil-każ ta' dawn iż-żewġ drittijiet, dan jista' addizzjonalment iwassal il-Qorti Ewropea għall-konklużjoni li l-appellanti huma, anke f'każ li jingħataw danni 'reali', xorta waħda vittmi tal-vjolazzjoni taħt l-art. 2 u 3.

"... ... ...

"Jekk is-sistema domestika legali ma toffrix il-vittmi rimedju adegwat għal leżjoni ta' dritt fondamentali taħt il-Konvenzjoni (eż. ma jingħatawx danni morali għal vjolazzjonijiet tal-artikolu 2 u 3) l-istat kontraenti huwa responsabbli ta' vjolazzjonali addizzjonali taħt l-art. 13 - li tirrendi vjolazzjoni tal-Konvenzjoni li pajjiż kontraenti ma jkollux in operazzjoni rimedji adegwati għal vjolazzjonijiet ta' drittijiet fondamentali."

5. Il-qorti ma tarax illi huwa wisq relevanti f'dan il-każ tallum id-dritt pretiż mill-appellanti għal investigazzjoni dwar il-mewt tal-awtur tagħhom jew

li jittieħdu proċeduri penali. Ir-raġuni u ċ-ċirkostanzi sfortunati tal-mewt ta' George Spiteri huma magħrufa bla ħtieġa ta' investigazzjoni u l-Kodiċi Kriminali jagħti s-setgħa lill-vittma illi, fil-każijiet fejn dan ir-rimedju huwa applikabbli, jitlob illi l-awtoritajiet ikunu mġiegħla jibdew proċeduri penali kontra l-ħatja. Xejn minn dan iżda ma huwa meħtieġ biex jingħata sodisfazzjon sħiħ lill-atturi fil-każ tallum.

6. Dwar, imbagħad, ir-rimedju ċivili, din il-qorti ma taqbilx illi ksur ta' jeddijiet fundamentali ma jistax isib rimedju fid-dritt privat, bħallikieku hemm dikotomija inkolmabbli bejn id-dritt kostituzzjonali u d-dritt privat. Ksur ta' dritt fundamentali huwa minnu nnifsu att illeċitu u għalhekk delitt ċivili, bil-konsegwenzi kollha – fosthom it-tnissil ta' jedd għal risarċiment u għal danni – li dan iġib miegħu. Il-fatt li serqa ċċaħħad lis-sid mit-tgawdija ta' ħwejġu – jedd fondamentali – ma jfissirx illi biex jieħu rimedju s-sid irid bilfors ifittex fil-qorti ta' ġurisdizzjoni kostituzzjonali.

7. L-appellanti stess jistqarru u "jikkonċedu", illi l-kawża tallum hija msejsa fuq "serje ta' fatti li … … … huma kwantifikabbli u riżarċibbli taħt il-liġi ċivili dwar delitti u kważi delitti peress li jistgħu jitqiesu bħala *damnum emergens*".

8. Dan iwassalna għall-kwistjoni ewlenija fil-każ tallum, li hija din: ladarba fiċ-ċirkostanzi tal-każ tallum jista' jkun hemm jedd għad-danni morali,

azzjoni ordinarja quddiem il-qrati ta' ġurisdizzjoni ċivili tista' twassal biex jingħata rimedju tajjeb u biżżejjed?

9. Tassew illi bi ftit eċċezzjonijiet il-ġurisprudenza ta' dawn il-qrati hija kostantement fis-sens li l-qrati ta' ġurisdizzjoni ċivili ma jagħtux danni morali. Ġie ritenut li hu hekk fuq l-iskorta tal-art. 1045 tal-Kodiċi Ċivili li jelenka bi preċiżjoni d-diversi xorta ta' ħsara li għandha twieġeb għalihom il-persuna responsabbli u li fosthom ma tinkwadrax il-ħsara morali jew non-pekunjarja. Il-lokuzzjoni preċiża tad-dispożizzjoni msemmija ma tippermettix interpretazzjoni xort'oħra, anqas minn din il-Qorti. Dan ifisser li hu biss b'intervent leġislattiv li dik id-dispożizzjoni tista' tiġi riformulata, jekk ikun il-każ, sabiex tippermetti lill-qrati ta' kompetenza ċivili sabiex fil-każijiet idoneji jikkundannaw ukoll għall-ħlas ta' danni morali jew mhux pekunjarji.

10. L-ewwel qorti effettivament kienet korretta meta qalet illi l-atturi ma nqdewx bir-rimedji illi tagħti l-liġi ordinarja u li ġew meqjusa li kienu tajbin u biżżejjed anki minn din il-Qorti li f'diversi kawżi b'ċirkostanzi analoġi għal dawk tal-lum ikkonfermat sentenzi tal-qorti ta' prim' istanza li permezz tagħhom il-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili ddeklinat milli teżerċita l-ġurisdizzjoni kostituzzjonali tagħha. Il-qrati kostituzzjonali ta' pajjiżna dan għamluh fuq l-iskorta tas-sentenza tal-Qorti fi Strasburgu fl-ismijiet *Zavoloka v Latvia*[1] li fiha dik il-qorti, wara li rribadiet li vjolazzjoni tal-artikolu 2 tal-Konvenzjoni kien fil-prinċipju jesiġi il-

[1] QDDB 7/7/2009

possibilità tal-ħlas ta' danni morali[2], ikkonkludiet li, tenut kont tad-diversità kbira ta' kif il-materja ta' kumpens f'każ ta' mewt hi regolata fl-ordinamenti ġuridiċi differenti tal-iStati kontraenti, ma setgħetx tinferixxi obbligazzjoni assoluta u ġenerali li jingħata kumpens pekunjarju għal dannu morali bħal dak f'dak il-każ[3].

11. Ilum, iżda, din il-Qorti ma tistax ma tieħux kont tas-sentenza riċenti *Brincat and others v Malta*[4] li permezz tagħha l-Qorti fi Strasburgu tat interpretazzjoni aktar ristretta minn dik li tat din il-Qorti lis-sentenza fi *Zavoloka*[5] filwaqt li tat tifsira aktar wiesa' tal-portata tar-rimedju *"pekunjarju"* mitlub fil-proċeduri f'Malta f'dak il-każ[6], bħalma hu mitlub ukoll f'dan il-każ. Fl-istess waqt ġie rriaffermat li fil-każijiet ta' leżjoni tal-artikoli 2 u 3 u possibilment, fiċ-ċirkostanzi idoneji, tal-artikolu 8 tal-Konvenzjoni, għandu dejjem ikun possibli bħala rimedju l-ħlas ta' danni mhux pekunjarji.

12. Apparti l-kunsiderazzjoni li din il-Qorti hi tal-fehma li hi tinsab f'pożizzjoni aħjar mill-Qorti fi Strasburgu sabiex tati t-tifsira ġenwina tat-termini użati f'atti legali preżentati fi proċeduri ġudizzjarji f'Malta meħud il-kuntest kollu tal-*iter* sħiħ tal-proċeduri relevanti, tenut kont tal-konkluzjonijiet raġġunti fis-sentenza msemmija ta' *Brincat and Others v Malta* din il-Qorti hi tal-fehma li fiċ-ċirkostanzi kif issa żviluppaw ma hux

[2] *ibid* #35(c)
[3] *ibid* #40
[4] QDDB 24/7/2014
[5] *op. cit. ibid* # 67
[6] *ibid* # 70

aktar desiderabbli li l-qrati kostituzzjonali jirrifjutaw li jeżerċitaw is-setgħat tagħhom kif previst fl-artikoli 46(2) tal-Kostituzzjoni u 4(2) tal-Kap. 319 tal-Liġijiet ta' Malta minkejja r-rimedji li indubbjament kellhom għad-dispożizzjoni tagħhom ir-rikorrenti appellanti.

13. Għal dawn ir-raġunijiet il-qorti tilqa' l-appell, tħassar is-sentenza appellata, tiċħad l-eċċezzjonijiet taħt l-art. 46(2) tal-Kostituzzjoni u l-art. 4(2) tal-Att dwar il-Konvenzjoni Ewropea, u tibgħat l-atti lura lill-ewwel qorti sabiex jitkompla s-smigħ.

14. Fiċ-ċirkostanzi, l-ispejjeż ta' dan l-episodju jibqgħu bla taxxa bejn il-partijiet.

< Sentenza Finali >

--------------------------------TMIEM--------------------------------